

*Maria Klementyna
Sobieska,
królowa
i Służebnica Boża*

*Aleksandra Skrzypietz
Stanisław Fajeczek*

*Maria Klementyna
Sobieska,
królowa
i Służebnica Boża*

Recenzent
Robert Frost

Patronat honorowy

FUNDACJA
LANCKOROŃSKICH

Chcemy wyrazić najserdeczniejsze podziękowania Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej książki. Wyrazy wdzięczności składamy przede wszystkim profesorowi Robertowi Frostowi za cenne uwagi recenzyjne. Przygotowanie publikacji i zebranie części materiałów było możliwe dzięki wsparciu Fundacji Lanckorońskich, zwłaszcza prezesa Piotra Pinińskiego i doktor Anny Kalinowskiej. Nieocenionych informacji źródłowych i wskazówek związanych z pobytem Marii Klementyny w klasztorze Sióstr Benedyktynek od św. Cecylii na Zatybrzu udzieliły nam ksieni Maria Giovanna Valenziano OSB oraz siostra Margaret Truran OSB. W tłumaczeniu tekstów włoskich pomógł nam doktor Paweł Duda. Podczas pracy nad książką korzystaliśmy także z pomocy profesora Edwarda Corpa, profesora doktora habilitowanego Michała Zwierzykowskiego, doktora habilitowanego Tomasza Ciesielskiego – profesora UO, doktora habilitowanego Jacka Szpaka, doktora Tomasza Gałwiaczka, doktora nauk medycznych Leszka Czerchawskiego i doktora nauk medycznych Krzysztofa Stawika. W wydawnictwie na każdym etapie pracy nad książką ogromnym wsparciem służyły nam Beata Klyta, Paulina Dubiel i Barbara Konopka. Skompletowanie ilustracji i portretów zamieszczonych na okładce było możliwe dzięki przychylności Piotra Pinińskiego, Johna Nichollsa i domu aukcyjnego Bonhams z Londynu (*Bonhams Fine Art Auctioneers & Valuers*).

Za wsparcie i wielką cierpliwość chcemy podziękować także naszym Najbliższym

autorzy

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Pozbawieni tronu	17
Kawaler de St. George	41

Królowa

Pierwsza młodość	59
Wczesne lata	59
Pospieszne zaloty	86
(Nie)oczekiwane więzienie	109
Brawurowa ucieczka	131
Wytęsknione spotkanie	159
Życie rodzinne	178
Korespondencja z ojcem	201
Wprowadzenie	201
Tułaczka ojca	210
Kłopoty królewicza Konstantego	238
Troski i radości	246
Zamążpójście sióstr	263
Małżeństwo Marii Karoliny	288
Schyłek życia	315
Rosnące napięcie	315
Mażeńskie awantury	341
Królewskie zmagania	361
Krucze porozumienie	396
Ostatnia ceremonia	423

Śłużebnica Boża

Wprowadzenie	437
Kontekst prawny	440
Kontekst polityczny	444
Zachowane akta procesu	448
Zeznania świadków. <i>Processus de miraculis</i>	450
Zeznania świadków. <i>Processus de virtutibus</i>	468
Uwagi końcowe	485
Zakończenie	489
Bibliografia	495
Indeks nazw osobowych	511
Summary	531
Résumé	533

Wykaz skrótów

AAV	– Archivio Apostolico Vaticano
AE, Pologne, Corres.	– Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires Étrangères, La Courneuve, Pologne, Correspondance politique
AE, Pologne, Suppl.	– Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires Étrangères, La Courneuve, Pologne, Supplément
AE, Rome	– Centre des Archives diplomatiques du ministère des Affaires Étrangères, La Courneuve, Rome, Correspondance politique
AGAD, APP	– Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Publiczne Potockich
AGAD AR	– Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów
AJG, APP	– Archiwum Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, Acta Provinciae Poloniae
AN	– Archives nationales w Paryżu
ANK, Podh.	– Archiwum Narodowe w Krakowie, Podhorce
ANK, AKPot.	– Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Krzeszowickie Potockich
ANK, ASang.	– Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków
APW _r	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu
ASR	– Archivio di Stato di Roma
BCzart	– Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie
MNK	– Muzeum Narodowe w Krakowie w zbiorach Biblioteki Książąt Czartoryskich
BOss.	– Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
BPAN	– Biblioteka PAN i PAU w Krakowie
BPANK	– Biblioteka PAN i PAU w Kórniku
BHSTA, Ks.	– Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Geheimes Hausarchiv w Monachium, Kasten schwarz
GF	– “Gazette de France”
HHSTA, Fam. Korr.	– Haus-, Hof- und Staatsarchiv w Wiedniu, Familien Korrespondenz

- NGAB – Nacyjonalny Gistaryczny Archiu Biełarusi w Mińsku
RA SP – Royal Archives w Londynie, Stuart Papers

Wstęp

Maria Klementyna urodziła się w rodzinie nieżyjącego już wówczas króla Polski, była siostrą cioteczną cesarza i królowej hiszpańskiej, siostrzenicą cesarzowej wdowy oraz palatyna reńskiego, diuszesy Parmy i kilku biskupów Rzeszy. Wydawać by się mogło, że takie parantele dają wszelkie szanse na dobrą przyszłość i wygodne życie wśród europejskiej elity. Nie musiały jednak – co oczywiste – być gwarancją osiągnięcia zwykłego, codziennego szczęścia czy przynajmniej spokoju. Wbrew powszechnym wyobrażeniom nie bywały one udziałem księżniczek częściej niż zwykłych, to znaczy niżej uplasowanych, ludzi. Jej narodziny przyniosły rozczarowanie rodzicom – trzecia córka, przy braku męskiego potomka, musiała zaniepokoić bliskich – a jednak stała się ulubienicą ojca. Jej starsze siostry były jeszcze niezamężne, gdy znaleziono jej narzeczonego i zapadła decyzja, by – wbrew obyczajom epoki – wydać ją za mąż bez zgody cesarza, który jako krewniak i władca zwierzchni Oławy miał prawo decydować o jej przyszłości. Nieznany naręczony, król na wygnaniu, słał do niej pełne emocji listy, choć nie było to przyjęte w tamtych czasach, zatem wydawać się mogło, że miłość – rzecz rzadka w tej epoce i w tej sferze – stanie się udziałem ich obojga. Zatrzymano ją w drodze do narzeczonego, uwięziono, a gdy mimo przeszkód dotarła do wybranka, wypełniła obowiązek żony – urodziła dwóch synów. Jednak trudności nadal pojawiały się na jej drodze, a ona nie była skłonna poddać się bezwolnie temu, co niósł los. Może w swoim krótkim życiu nauczyła się, że o swoje racje wciąż trzeba walczyć; toteż zmagła się z kłopotami, jakie spadły na nią i jej rodzinę. Nie ustąpiła wobec problemów, które pojawiły się w jej małżeństwie, i wbrew obowiązującym zasadom nie chciała podporządkować się mężowi. Zabiegała o przeprowadzenie swojej woli i broniła swoich racji, choć nie wszyscy wokół niej, a zwłaszcza najbliżsi jej mężczyźni – ojciec i mąż – umieli to dostrzec, docenić, uznać. Zatem nieustępliwie walczyła. Czy były to kaprysy – jak chciało wielu – a może szaleństwo – jak twierdzili inni? Niniejsza książka przedstawia życiorys bohaterki i jej rozpaczliwą walkę

z przeciwnościami losu, ale jest też próbą odpowiedzi na pytanie o to, czy jej postawa wynikała ze ślepego uporu, czy z chęci walki o własną niezależność.

Maria Klementyna Sobieska była wnuczką króla Jana III i małżonką Jakuba Stuarta, którego ojciec utracił swe władztwo. Mieszkała wraz z mężem w Rzymie. Z tego względu należy do historii polskiej, angielskiej, szkockiej, irlandzkiej i włoskiej. Jednak nie doczekała się dotąd własnej biografii¹. Szerszemu obiorcy jest niemal zupełnie nieznana. W pracach naukowych – lub mających takie pretensje – jej życie przedstawiano jedynie jako żony Jakuba III lub matki Karola Edwarda i Henryka Benedykta, ostatnich mężczyzn wywodzących w prostej linii z dynastii Stuartów.

Dotychczasowa opowieść o Marii Klementynie obejmuje przede wszystkim umowę małżeńską z Jakubem Stuartem i perypetie związane z wyprawą do Italii, podczas której została aresztowana w Innsbrucku, gdzie spędziła ponad pół roku. Akurat ta awanturnicza historia, dobrze udokumentowana źródłowo, doczekała się osobnej publikacji². Później Maria Klementyna urodziła dwóch synów, a ich życie, zwłaszcza pełne rycerskich i smutnych przygód losy Karola Edwarda, skłaniały badaczy, by poświęcić jego matce kilka słów. Często opisywany fragment opowieści o Marii Klementynie odnosi się do jej nieporozumień małżeńskich. Jakub Stuart cieszył się dobrą opinią za życia i podobnie w historiografii, toteż zbuntowana żona zasłużyła na potępienie. Skłonność do dzielenia bohaterów na dobrych i złych, snucia opowieści w kolorach bieli i czerni, kazała autorom nie dostrzegać szarości i nie stosować światłocienia. Ponadto w opisach królowej więcej było opinii niż faktów.

Odnosząc się do wydarzeń z okresu narzeczeństwa Marii Klementyny, podkreślano przede wszystkim jej odwagę, ale gdy przychodziło do przedstawiania kłopotów małżeńskich, obciążano ją winą za te nieporozumienia; jeżeli konfliktu nie łączono z kaprysmi i bezsensownym uporem królowej, to przyczynę dostrzegano w jej chorobie nerwowej, depresji poporodowej i niestabilności emocjonalnej. Nikt nie próbował jednak szukać przyczyn jej działań i reakcji, a w jednej z prac przypisywaną jej histerię wiązano z jej pochodzeniem – była Polką. Oczywiście nie wiadomo, w jaki sposób skłonność do hysterii miałyby wiązać się z polskim rodowodem, ale warto w tym miejscu dodać, że Sobieska miała w sobie zaledwie czwartą część polskiej krwi dziedziczonej po Janie III, tyle samo krwi francuskiej po babce, Marii Kazimierze de la Grange d'Arquien, a w poło-

---

¹ A. Borkowska: *Marja Klementyna Sobieska. Opowiadanie poświęcone młodemu wiekowi*. Warszawa 1874; W. Nowak-Soliński: *Klementyna Sobieska „królowa Anglii”*. Warszawa 1994. Są to prace beletrystyczne i nie pretendują do miana naukowych.

² P. Miller: *Żona dla Pretendenta, rzecz o Marii Klementynie Sobieskiej*. Tłum. A. Przedpełska-Trzeciakowska. Warszawa 1968.

wie była Niemką – po rodzicach matki – Filipie Wilhelmie von Pfalz-Neuburg i Elżbiecie Amalii von Hessen-Darmstadt. Jednak ze względu na pochodzenie nie należy Marii Klementynie – jak nikomu innemu – przypisywać jakiegokolwiek dobrej lub złej cechy. Również kulturowo najmłodsza córka królewicza Jakuba Sobieskiego nie należała jedynie do Polski. Wychowała się w Oławie na Śląsku, na pograniczu polsko-czesko-niemieckim, pozostającym wówczas pod władzą Habsburgów, w środowisku mieszanym ze względu na pochodzenie członków dworu.

Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że niniejsza książka – zwłaszcza w miejscach odnoszących się bezpośrednio do Marii Klementyny – jest jedynie w niewielkim stopniu oparta na literaturze. Dzieje się tak dlatego, że ustalenia części historiografii wymagałyby ciągłej polemiki, a to utrudniałoby narrację i odbiór tego, co najważniejsze, a więc opowieści o Marii Klementynie – i to opowieści opartej na źródłach. Kto ciekaw opinii na jej temat, może sam zajrzeć do dawniejszych książek, choć od razu dodać należy, że i obecnie prowadzone są badania dotyczące losów wygnanych Stuartów, a związane są one przede wszystkim z ich otoczeniem i funkcjonowaniem ich dworu. Dzięki temu powstają cenne prace, poprzedzone poważną kwerendą źródłową i bardzo pomocne w tworzeniu obrazu życia codziennego Marii Klementyny i jej małżonka oraz ich synów³.

Z niejasnych względów dawniejsi autorzy – a i dzisiaj się to zdarza – skłonni byli powtarzać utarte, a nie zawsze prawdziwe opinie na temat Sobieskiej, nie sięgając do źródeł, które dostępne były dla badaczy. Wymienić tu należy przede wszystkim cenne dokumenty przechowywane w Londynie⁴. Znajduje się wśród nich korespondencja rodzinna i wiele innych przekazów związanych bezpośrednio z Marią Klementyną lub odnoszących się do niej. Jednak oprócz tych znanych dawniej, choć dotąd niewykorzystywanych szeroko źródeł, obecnie czerpać można także z korespondencji Sobieskiej z ojcem. W tej książce najważniejszym źródłem są zatem listy samej Marii Klementyny pisane do królewicza Jakuba, pochodzące z archiwum Sobieskich. Zgromadzone w Oławie, jeszcze w XVIII wieku, zostały przewiezione do Berlina, a po II wojnie światowej trafiły do Mińska. Wiele lat badacze uważali tę kolekcję za zaginioną, aż u programu

---

³ Edward Corp badał temat dworu Stuartów na wygnaniu, a także biografie osób do tego dworu należących. Jego książki są nie tylko najnowszymi, ale i najbardziej krytycznymi opracowaniami kwestii łączących się z otoczeniem, w którym Maria Klementyna żyła. Na tych ustaleniach można i warto opierać się w przedstawieniu wielu elementów z jej życia. Dodać wypada, że w swojej pracy autor ten wskazuje wady starszej historiografii przedstawiającej losy Jakuba Stuarta i jego rodziny. E. Corp: *The Stuarts in Italy, 1719–1766. A Royal Court in Permanent Exile*. Cambridge 2011, s. 9.

⁴ Zob. A.R. Gillespie: *Maria Clementina, the Unrealised Queen*, https://www.gale.com/binaries/content/assets/gale-us-en/primary-sources/intl-gps/intl-gps-essays/full-ghn-contextual-essays/gps_essay_spo_scp_gillespie_website.pdf (dostęp: 12.09.2020).

XXI wieku ujawniono ich istnienie i zostały w odniesieniu do losów Marii Klementyny po raz pierwszy wykorzystane⁵. W ten sposób nigdy przedtem niespożytkowane listy stały się przedmiotem badań.

Zatem podstawę niniejszej biografii tworzą przede wszystkim źródła historyczne, czyli dokumenty powstałe za życia Marii Klementyny lub tuż po jej śmierci, a sporą ich część stanowi jej korespondencja z ojcem. Oczywiście można uznać, że własne listy bohaterki przedstawiać ją będą z wygodnej dla niej strony, należy bowiem założyć, że pisała tylko o tym, co ją interesowało i co pokazywało ją w lepszym świetle. Jednak obok listów Marii Klementyny pojawiają się także listy jej małżonka, często poruszające te same tematy, najczęściej potwierdzające jej przekaz. Zawsze więc wówczas, gdy istnieją inne źródła omawiające najważniejsze dla narracji sprawy, są one również przedstawiane. Najistotniejsze jednak są dwie kwestie – listy Marii Klementyny stosunkowo rzadko mówią o niej samej, zatem nie muszą być koloryzowane, a ponadto nie ma powodu, by po latach przedstawiania jej w roli czarnego charakteru nie pozwolić, by wystąpiła w roli obrończyni własnej sprawy. Wreszcie to, co badaczowi powinno leżeć na sercu najbardziej: nie jest zadaniem historyka oceniać i oskarżać, ale pokazać wydarzenia w całej – dzięki materiałowi źródłowemu możliwej do ujawnienia – komplikacji. Oświetlić przeszłość tak, by Czytelnik mógł pokusić się o próbę zrozumienia tego, co się wydarzyło, i ujrzenia tego, co leżało u podstaw ludzkich działań. Rzecz jasna, nie zawsze jest to możliwe w całej rozciągłości, toteż to tylko próba. Bez względu jednak taki cel – przedstawienie obrazu Marii Klementyny na podstawie przekazów jej własnych, jej małżonka i osób z ich otoczenia oraz zamiar pokazania przyczyn i skutków wydarzeń z jej życia oraz działań podjętych po jej śmierci – przyświeca autorom.

W książce poruszono dwa odrębne tematy, gdyż tylko w ten sposób można było ułożyć wewnątrz wszystkie skomplikowane wątki biografii królowej. Najpierw przedstawiono życie Marii Klementyny ujęte w trzech częściach, podzielonych na rozdziały. Pierwsza i trzecia część mówią o wydarzeniach z życia Sobieskiej. Ukazano w nich jej dzieciństwo, wyjazd do męża, pierwsze wspólne lata, a potem ich czasowe rozstanie, jej powrót do domu, ostatnie lata życia i niezmiernie uroczysty pogrzeb. Fakty w tych częściach uporządkowane są chronologicznie. Środkowa część przedstawia korespondencję bohaterki z ojcem, w niewielkim stopniu mówiącą o życiu i codzienności Marii Klementyny, a odnoszącą się przede wszystkim do losów jej bliskich pozostałych w Oławie. Te listy pokazują jednak to, co królową interesowało, martwiło, czym żyła wśród świet-

---

⁵ A. Skrzypietz: *Kłopoty małżeńskie Marii Klementyny Sobieskiej*. W: *Między barokiem a oświeceniem. Staropolski regionalizm*. Red. S. Achremczyk. Olsztyn 2008, s. 230–244.

nego rzymskiego towarzystwa, a także to, co mogło prowadzić do ogromnych napięć, którym próbowała stawić czoło. Tę część podzielono według problemów poruszanych w korespondencji, gdyż inaczej przekaz stałby się zupełnie nieczytelny. Ponadto ta część została zaopatrzona w odrębne wprowadzenie odnoszące się do korespondencji Marii Klementyny, choć już we wcześniejszych partiach książki te listy, które odnoszą się do jej codzienności, są obficie wykorzystywane.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze kilka elementów. Jakub Stuart zwany był przez tych, którzy go nieuznawali, Starym Pretendentem (to określenie przyjęło się nieco później, gdy jego syn Karol Edward upomniał się o tron przodków), dla swych zwolenników był Jakubem VIII w Szkocji i Jakubem III w Anglii, ale zgodnie z dotychczasowym zwyczajem polskiej historiografii określany jest jako Jakub III. Zarówno on, jak i Maria Klementyna są w książce tytułowani królem i królową, choć oczywiście byli nimi jedynie *de iure*, gdyż prawo Stuarta do tronu uznawała tylko część mieszkańców Wielkiej Brytanii – przede wszystkim Szkocji – oraz wielu monarchów europejskich, w tym także papież. W tej książce są oni parą królewską, choć Jakub nigdy nie zasiadł na tronach swych przodków, a jednocześnie podjęta została tutaj próba pokazania, jak iluzoryczna była ich monarsza pozycja.

Ostatnią część książki stanowi opis dopiero niedawno odkrytego dla nauki i w starszej literaturze przedmiotu zupełnie nieznanego procesu beatyfikacyjnego, a właściwie przygotowań do takiego procesu. To obszerne *dossier* zachowane w rzymskim Archivio di Stato zawiera ponad 1,5 tysiąca stron zapisanych zeznaniami świadków, którzy przedstawiają dokonane za jej pośrednictwem cuda i poświadczają jej rozliczne cnoty. Dowiadujemy się z nich o nagłym uzdrowieniu rzymskiej karmelitanki siostry Marii Wiktorii od Krzyża z klasztoru Bożego Ciała oraz o zniknięciu guzów z piersi nastoletniego chłopca Józefa Varchianiego, syna kucharza. Czytamy też o jej pobożności, posłuszeństwie, miłosierdziu i roztropności, a świadczą o tym jej spowiednicy (oławski i rzymski) oraz jeden z dworzan. Oddajemy głos tym świadkom i Czytelnik sam będzie mógł przekonać się, że całość wydaje się bardzo wiarygodna i można tylko żałować, że nie doszło do właściwego procesu i wyniesienia Marii Klementyny na ołtarze.

Indeks nazw osobowych

A

- Abbati Giulio de 455
Abbati Helena Agnieszka de, zob. Maria Agnieszka od Aniołów
Abbati Maddalena de 455
Abraim panna, pokojówka 179
Achremczyk Stanisław 14, 437, 508
Acquaviva d'Aragona Francesco, kardynał, ambasador hiszpański 162, 163, 167, 171, 177, 180, 222, 226, 268, 333, 335, 371, 378, 381
Acquaviva d'Aragona Izabela, zob. Strozzi Izabela
Aeis pani, zob. Hay
Agnieszka Katarzyna od św. Jana Ewangelisty (Maria Wiktoria Honorati), karmelitanka 455
Ago Renata 438, 504
Albani, rodzina: 191
– Annibale, kardynał, kamerling 107, 117, 128, 142, 171, 180, 320, 321, 341, 427
– Carlo, książę Soriano 117, 170, 171, 180, 333, 335
– Giovanni Francesco, zob. Klemens XI
– Klemens Franciszek 333
Albergati Fabio, dworzanin 399, 404
Alberoni Giulio, kardynał, minister Filipa V 51–53, 100, 112, 362, 365, 366, 380, 382, 383, 384, 390
d'Albret panna 275
Aleksy, carewicz rosyjski 82
Alfred Wielki, król Wessexu, święty 445
Amiel Olivier 264, 497
Anhalt Luiza von, księżna legnicko-brzeska 76, 77
Aniela Maria od św. Teresy, karmelitanka 453
Anna Duńska, królowa Szkocji i Anglii 24, 25, 325, 326, 356
Anna Stuart, królowa Anglii i Szkocji (Wielkiej Brytanii) 29, 30, 31, 33, 34, 40, 42–45, 47–50, 83
Antkowiak Jacek 297, 501
Antoni z Padwy, święty 442
Anusik Zbigniew 65, 70, 116, 498
Apolinary, zakonnik (kapucyn?) 226
Appleton Grace, pokojówka 194
Archinto Girolamo, nuncjusz w Rzeczypospolitej 231
d'Argenson, Rene Louis markiz, minister Ludwika XV 102
Argyll markiz, zob. Campbell
Aronson Theo 34, 95, 369, 498
Ashley Maurice 26, 27, 32, 39, 85, 115, 288, 326, 498
Astenghi Angelica, zob. Bogiani Angelica
Atterbury Francis, biskup Rochester 104, 318, 332, 336, 348, 363–365
August II, król Polski, elektor Saksonii 21, 22, 37, 63–72, 82, 90, 98, 101–104, 112, 116, 120, 121, 135, 213,

- 214, 219, 221, 226, 228, 233, 238–241, 245, 257, 265, 320, 404, 405, 412, 479
- August III (Fryderyk August), król Polski, elektor Saksonii 60, 82, 86, 120, 121, 320
- ℬ
- Bacelli Andrea 462
- Bacelli Girolama, zob. Cancelli Girolama
- Bacqueville Antoine de 259, 297
- Baden-Baden, dynastia margrabiowska:
- Augusta Maria Joanna, margrabianka 90, 92
  - Franciszka Sybilla Augusta von Sachsen-Lauenburg, margrabina 121, 154, 155, 158, 166
  - Ludwik Jerzy, margrabia 119, 121
  - Ludwik Wilhelm, margrabia 90
- Baeumler Suzanne* 20, 77, 98, 499
- Bahores, pokojówka 194
- Baines Margaret, służąca 179
- Bainton Roland H.* 28, 499
- Bar Wiesław* 450, 502
- Barbarigo Grzegorz, kardynał, święty 442, 512
- Barberini Maffeo, zob. Urban VIII
- Barcali Adeodato, ksiądz, promotor fiskalny 448
- Barigioni Filippo, projektant 432
- Barini Domenico, cyrulik 451
- Barnard Toby* 35, 50, 179, 319, 411, 500, 501, 505, 507
- Bartoszewicz Julian* 70, 239, 498, 499
- Baszkiewicz Jan* 25, 151, 499
- Batory Stefan, zob. Stefan Batory
- Battaglia Francesca, służąca, mamka 322, 351
- Beaufort diuk, zob. Somerset
- Belle Alexis Simon, malarz 56
- Belhaven lord, zob. Hamilton John
- Belloni Girolamo Giovanni Angelo, ban-
kier Jakuba Stuarta 256
- Benedykt XIII (Vincenzo Maria Orsini),
papież 309, 334, 337, 346, 361, 371,
378, 394, 396, 401, 403, 405, 441
- Benedykt XIV (Prospero Lambertini),
papież 360, 432, 440, 441, 472
- Beni Giacomo, biskup Fano 428
- Bérenger Jean* 32, 499
- Berg hrabina 68, 77
- Bertier de Sauvigny Guillaume de* 486,
502
- Berwick diuk, zob. Fitzjames
- Béthune Ludwik Maria Victor, markiz de
Béthune 111, 249, 265
- Bevan Bryan* 41, 42, 365, 437, 499
- Beye Johan Henrik, rezydent szwedzki
we Wrocławiu 115
- Bianchini Francesco, dworzanin papie-
ski 234, 320, 329
- Bidwell Sybilla* 28, 29, 499
- Blanchet Louis-Gabriel, malarz 360
- Bloch Marc* 446, 447, 499
- Bluche François* 217, 499
- Bocheńscy Aleksander i Maria* 34, 498
- Bogacki Wincenty* 438, 499
- Bogiani (Astenghi) Angelica 451
- Bogiani Anna Agostina, zob. Maria Wik-
toria od Krzyża
- Bogiani Margherita Rosalia, zob. Teresa
Małgorzata od św. Jana Chrzciciela
- Bogiani Nicolo 451
- Bogucka Maria* 24, 76, 325, 499, 504
- Bolingbroke, wicehrabia, zob. St. John
- Bonawentura z Potenzy OFMConv., bło-
gosławiony 442
- Bonawentura Pompilio Sebastiano, bis-
kup Montefiascone 170
- Bond Donald F.* 28, 32, 44, 507
- Bonfond Simon de 67–70, 76
- Bongie Laurence L.* 259, 289, 295, 499
- Bonifaci Antoni, mandatariusz i kursor
448
- Borkowska Aleksandra* 12, 437, 499
- Borkowska Urszula* 213, 499

- Boromeusz Karol, kardynał, święty 442
- Bothwell earl, zob. Hepburn James
- Bouillon diuk, zob. La Tour d'Auvergne
- Bourbonowie, dynastia królewska i księżca:
- Anna Maria Ludwika, diuszesa de Montpensier (*La Grande Mademoiselle*) 27
  - Charlotte Aglaë, panna de Valois, księżna Modeny 269
  - Elżbieta Charlotta 84, 172
  - Ferdynand VI, król Hiszpanii (zob.)
  - Filip I, książę Orleanu 28, 35
  - Filip II, książę Orleanu, regent 50, 51, 53, 102, 104, 111, 172, 289
  - Filip V, król Hiszpanii (zob.)
  - Filip, diuk de Vendôme 274
  - Franciszek Ludwik, książę de Conti 21
  - Henrietta Maria, królowa Anglii i Szkocji 25–28, 38, 115, 190, 327, 356, 389
  - Henryk IV, król Francji (zob.)
  - Karol X, król Francji (zob.)
  - Karol, diuk de Berry 47
  - Ludwik, delfin Francji (syn Ludwika XIV) 35
  - Ludwik I, książę Asturii, później król Hiszpanii 167, 198, 413
  - Ludwik XIV, król Francji (zob.)
  - Ludwik XV, król Francji (zob.)
  - Ludwik Aleksander, hrabia Tuluzy 83
  - Ludwik Henryk, diuk de Bourbon 345
  - Ludwik Józef, diuk de Vendôme 274
  - Ludwika Elżbieta Orleańska, królowa Hiszpanii 198
  - Ludwika Franciszka 352
  - Maria Anna de Bourbon-Condé, panna de Clermont 276
  - Maria Teresa, infantka hiszpańska 377
  - Maria Teresa, królowa Francji 35
  - Marianna Wiktoria, infantka hiszpańska 231
- Boylan Bonaventure* 147, 148, 150–152, 155, 156, 158, 160–162
- Bracci Pietro, rzeźbiarz 432
- Braganza Katarzyna, zob. Katarzyna, królowa Anglii i Szkocji
- Braida di Ronseco et Cornigliano Franciszek Julian, hrabia, sufragan ołomuński 468
- Brancacci Camillo, pozłotnik 466
- Brancacci Domenico 463, 465
- Brancacci Giovanna 460, 461, 463, 465
- Brandenburg pani 475
- Branicka Katarzyna z Radziwiłłów 121, 265
- Brantôme Pierre de* 25, 496
- Braunschweig-Lüneburg, dynastia księżca:
- Ernest August, elektor Hanoweru 43
  - Jerzy I, król Wielkiej Brytanii (zob.)
  - Jerzy II, król Wielkiej Brytanii (zob.)
  - Jerzy III, król Wielkiej Brytanii (zob.)
  - Wilhelmina Amalia, cesarzowa (zob.)
- Braunschweig-Wolfenbüttel Elżbieta Krystyna von, cesarzowa, zob. Elżbieta Krystyna
- Breccola Giancarlo* 167, 171, 173, 499
- Britland Karen* 26, 499
- Brockhoff Evamaria* 20, 77, 98, 499
- Brown John, spowiednik 170, 180, 399
- Bruce Marjorie 23,
- Buckingham diuk, zob. Villiers
- Buoncompagni Giacomo, arcybiskup Bolonii i kardynał 159, 160
- Bouncompagni Maria 333
- Butler [Edward?] 83, 84, 97
- Butler James Fitzjames, diuk Ormonde 52, 92, 172, 319, 386, 390, 411
- Butler Mary Joseph 172

C

- Caffiero Marina* 438, 506
Callow John 35, 43, 499
 Campbell, rodzina:
 – Anna 28
 – Archibald, markiz Argyll 28
Campbell Orr Clarissa 52, 98, 263, 502, 505
 Cancelli Felice 458, 460, 462, 464
 Cancelli Giovanni 458, 462
 Cancelli (Bacelli) Girolama 458, 462
 Cangiassi Pietro Martir OP, spowiednik 414, 416, 418, 419, 476, 477–483
 Caprara, rodzina 160
 – Maria Vittoria 133
 Caraccioli Marino, diuk Castel-Sangro 333
 Carey Elizabeth, guwernantka 320
Carlton Charles 26, 327, 328, 499
 Carnegie, rodzina:
 – Catherine, zob. Hay
 – James, 5. earl Southesk 369, 370, 403
 – Margaret (Stewart), hrabina Southesk 336, 361–363, 370, 404
 Carriera Rosalba, malarka 200
 Cernes, hrabia i hrabina, *incognito* 147, 159
 Cesarini Angelo, biskup tyt. Milevi 340
Cessac Catherine 53, 505
 Cervioni Tomasz (1672–1742), bp Faenzy, abp Lukki, tyt. abp Porfyrionu, sędzia 448, 449
 Chateaudoux Michel de 88, 123, 124, 132, 147–149, 152, 153, 168, 174, 182, 186, 201, 202, 204, 216, 218, 249, 250, 264, 269, 270, 288
 Chereau François, grawer 56
 Chlebowska Teresa 94, 95, 218, 227, 269
 Chlebowski Kazimierz, marszałek dworu 94, 101, 115, 116, 134, 135, 214, 216, 218, 240
Chrościcki Juliusz A. 439, 506
 Chrystian V, król Danii 30
Chrzanowski Tadeusz 444, 500
Chudzicka Magdalena 87, 502
 Churchill, rodzina księżęca:
 – Arabella 52
 – John Churchill, diuk Marlborough 50, 52
 – Sarah, diuszesa Marlborough 47
 Cienfuegos Villazòn Alvaro, ambasador cesarski 345
 Colonna, rodzina: 180
 – Fabrizio 193
 Compar de Caumont Antoni, diuk de Lauzun 34, 39, 40
 Conti, rodzina:
 – Bernardo Maria, kardynał 230, 307
 – Michelangelo, zob. Innocenty XIII
Corp Edward 13, 35, 36, 42, 43, 49, 51, 99, 105, 117, 142, 161, 163, 170–172, 175, 177–180, 182, 189, 191–195, 197, 198, 200, 257, 318–322, 329–332, 334, 336, 337, 342, 345–347, 351, 352, 355, 361, 362, 365, 370–372, 396, 400, 403, 405, 406, 408, 411, 414, 416, 417, 423, 432, 438, 447, 485, 500, 501
 Corradini Pier Marcellino, kardynał 480
 Corsel madame, guwernantka 474
 Corsini, rodzina: 411
 – Lorenzo, zob. Klemens XII
 Cosimo III de' Medici, wielki książę Toskanii 73, 276
Coulombe Charles 447, 500
 Courcelles Anna Maria de, guwernantka 76, 125, 127, 129, 300, 301, 303, 469
Couvreur Manuel 53, 505
Coxe William 46, 497
 Creagh Robert, sekretarz Marii Klementyny 73, 95, 178, 197, 213, 216, 218, 219, 316, 382, 399
 Cristofari Pietro Paolo, mozaikarz 360, 432

- Croft James, zob. Scott James
 Cromwell Oliwer 39
 Cronin John J. 35, 500
 Cruickshanks Eveline 50, 52, 319, 332,
 500–502
- D
- Daiches David* 140, 369, 500
 Dalkieth lady, zob. Villiers
 Dania, dynastia królewska:
 – Anna, królowa Szkocji i Anglii (zob.)
 – Chrystian V, zob. Chrystian V, król
 Danii
 – Jerzy, księżę-mążonek królowej Anny
 30, 34
 Daniłowiczowie, rodzina: 17
 – Stanisław 17
 – Teofila, zob. Sobiescy
 – Zofia z Żółkiewskich 36, 323
 Darnley lord, zob. Stuart
 Davia Gianantonio, kardynał 396
 David Antonio, malarz 360, 422
 Dawid I, król Szkocji 23
Dawson Jane 24, 500
 Decelles François, kamerdyner 351,
 399
 Deuring Marie Anne de 216
 Dicconson Hugh 406
 Dicconson William, agent Stuarta we
 Francji 246, 250, 252, 257, 258, 366,
 369, 382
 Dillon Arthur, pułkownik/generał 90,
 147, 194, 252, 321, 328, 403
 Dillon Catherine 402, 403
Dłużewski Franciszek 216
 Dorota Zofia, księżna Parmy 11, 19, 62,
 98, 112, 117, 172, 175, 210, 211, 270, 273,
 301, 405, 412, 478
Douglas Hugh 23, 28, 41, 42, 258, 327,
 341, 362, 500
Downey Kirstin 151, 500
 Doyle Anna, praczka 179
Drozdowski Marian 65, 500
- Drummond Jakub, diuk Perth 42, 56,
 166
 Dubois Guillaume, kardynał 172
 Ducci Catarina 462
Dumanowski Jarosław 43, 243, 245, 500,
 507
 Dunbar earl, zob. Murray
 Duncan James, kamerdyner 403
 Dupont Filip 254
 Dupry Domenico, malarz 360
Durbas Małgorzata 60, 344, 507
Dygdała Jerzy 70, 498
- Ĕ
- Earle Peter* 29, 31, 32, 34, 35, 38, 43, 44,
 288, 500
 Edmund, król Anglii Wschodniej, świę-
 ty 445
 Edward II Farnese, księżę Parmy 19
 Edward Wyznawca, król Anglii, święty
 445
 Eleonora von Pfalz-Neuburg, cesarzowa
 19, 61, 66, 67, 69, 70, 78, 83, 85, 87, 88,
 92, 102, 110, 111, 114, 117, 119, 121, 132,
 133, 136, 137, 139, 157, 168, 201, 210–
 212, 214, 215, 218, 219, 263, 265, 267,
 268, 270, 271, 324, 397
 Eleonora, pokojówka 179
 Ellis William 372
Elsna Hebe 27, 33, 500
 Elżbieta I, królowa Anglii 24–26
 Elżbieta Farnese, królowa Hiszpanii 11,
 52, 53, 87, 98, 162, 164, 180, 222, 376,
 377, 379, 380, 381, 383, 384, 387, 405,
 412
 Elżbieta Krystyna von Braunschweig-
 -Wolfenbüttel, cesarzowa 146, 291
 Elżbieta Stuart, królowa czeska 25, 27,
 43, 190, 326
 Elżbieta, święta 479
 Epinoy d', księżęta, zob. Melun
Erickson Carolly 416, 500
 Errol earl, zob. Hay

- Erskine, rodzina:
 – Frances, diuszesa Mar 163, 380
 – John, diuk i earl Mar 46, 90–93, 99, 104, 111, 131, 166, 169, 177, 321, 325, 326, 329, 368, 380
 – Margaret, diuszesa Mar 141
- Este, rodzina książęca:
 – Benedetta 89, 93, 268, 272
 – Franciszek III, książę Modeny (zob.)
 – Gianfrederico, kardynał 272
 – Maria Beatrycze, królowa Anglii i Szkocji (zob.)
 – Rinaldo, książę Modeny 89, 93, 172, 264, 265, 268, 272
- Estrées Gabriela d', faworyta Henryka IV 276
- Eysymontt Rafał 76, 78, 79, 500
- ƒ
- Falconieri Alessandro, kardynał 191, 396, 479
- Falkus Christopher 29, 501
- Farnese, dynastia książęca:
 – Antoni 112, 118
 – Edward II, książę Parmy (zob.)
 – Elżbieta, królowa Hiszpanii (zob.)
 – Franciszek, książę Parmy (zob.)
 – Izabela Franciszka 264
- Fawkes Guy, spiskowiec 29
- Feldman Józef 82, 501
- Felicja Magdalena od Krzyża (Angela Franciszka Receptuti), karmelitanka 456
- Fenlon Jane 35, 50, 179, 319, 411, 500, 501, 505, 507
- Ferdynand VI, król Hiszpanii 412
- Ferenc Marek 80, 501
- Fernandez Álvarez Manuel 297, 501
- Figéac Michel 43, 507
- Filip IV, król Hiszpanii 25
- Filip V, król Hiszpanii 49, 52, 53, 98, 100, 157, 167, 172, 180, 222, 376, 380, 383, 384, 412
- Filip Neri, święty 479
- Filip Wilhelm von Pfalz-Neuburg, elektor Palatynatu 13, 19
- Finch Heneage, earl Winchilsea 347
- Fitzgerald (Gordon) Mary, pokojówka 178, 336, 362, 399
- Fitzjames, rodzina książęca:
 – James, diuk Berwick 52, 86, 349
 – James, diuk de Liria 52, 349
- Flemming Jakub Henryk 120, 238, 239
- Fleury André Hercule de, biskup Fréjus, kardynał, minister Ludwika XV 348, 363,
- Flisowska Zuzanna 439, 506
- Folz Robert 444, 501
- Formigliari Girolamo, dworzanin 399
- Forst-Battaglia Otto 19, 501
- Forster Thomas, majordomus 178, 392
- Franciszek III d'Este, książę Modeny 93, 263, 268, 473
- Franciszek Farnese, książę Parmy 19, 112, 172, 264, 269, 272, 301, 366
- Franciszek Ksawery, święty 479
- Franciszek z Asyżu, święty 442
- Francorsi Angelo Antonio OFMConv., postulador 448, 449
- Fraser Antonia 27, 39, 328, 501
- Fraser Murdo 28, 327, 501
- Fraser Sarah 25, 325, 326, 501
- Fros Henryk 440, 444, 501
- Fryderyk Wilhelm I, król pruski 120, 135,
- Fryderyk Wittelsbach, palatyn reński, król Czech 25
- Fudalej Jerzy 87, 502
- G
- Gaschin hrabia 468
- Gaxotte Pierre 217, 501
- Gaydon Richard, major w regimencie Dillona 146, 147, 151, 153, 156, 158, 166, 175
- Gaye kawaler de 182, 202

- Genet-Rouffiac Nathalie* 179, 501
Geremek Bronisław 291, 497
Gerlic Henryk 469, 503
German Kieran 36, 43, 500, 504
Gibbs G.C. 35, 501
Gierowski Józef Andrzej 63, 71, 82, 120, 501
Gilbert John T. 90, 498
Gill E., malarz 422
Gillespie A.R. 13, 501
Girgen Georges 258
Giusti Anna Maria, primadonna 79
Godfrey, incognito Marii Klementyny 132
 Gonzagowie, rodzina książęca:
   – Alojzy, święty 442, 455
   – Józef Maria, książę Guastalla 88, 93, 112, 263–265, 267–270, 470
   – Ludwika Maria, zob. Ludwika Maria, królowa Polski
Gordon Alexander, sługa 178, 179
Gordon Isabella, pokojówka 178, 336, 362, 399
Graeme John 364
Graham Lesley 36, 43, 500, 504
Graham Roderick 24, 38, 501
Grange d'Arquien Maria Kazimiera de la, zob. Maria Kazimiera, królowa Polski
Granville George, lord Lansdowne 321
Green David 31, 33, 43, 45–50, 501
Gregg Edward 35, 51, 92, 332, 501, 502
Greiffen zu Stauffenberg Johann Christoph von 123
Grillo Cosimo, lekarz papieski 451–454, 457, 458
Gruberini Eleonora (Leonora), guwernantka 76, 232
Grzegorz Cudotwórca, święty 479
Grzegorzewska Sabina 240, 497
Grzybowski Stanisław 24, 50–52, 95, 102, 120, 437, 502
Guadagni Giovanni Antonio, kardynał 417, 476, 481, 485
Gualterio Filippo Antonio, kardynał 141, 142, 162, 164, 170, 171, 176, 180, 191, 224, 226, 231, 268, 279, 347, 362, 381, 399, 474
Gualterio Maria Elżbieta, dominikanka 336
Guérin de Tencin Pierre, arcybiskup Embrun 335
Guise Maria de, królowa Szkocji 23, 325
Gustaw Romuald OFM 438, 502
Gutierrez Jose Luis 450, 502
Gyldenstolpe Edvard, oficer szwedzki 65
Gürtler Gernot O. 87, 89, 98, 108, 502
- H*
- Habsburgowie, dynastia cesarska:
   – Filip IV, król Hiszpanii (zob.)
   – Józef I, cesarz (zob.)
   – Karol I, cesarz Austrii (zob.)
   – Karol VI, cesarz (zob.)
   – Leopold I, cesarz (zob.)
   – Maria Amalia, elektorowa bawarska 86, 87
   – Maria Elżbieta, arcyksiężniczka 214, 218, 263, 266, 271, 282, 290, 291, 294
   – Maria Józefa, królowa Polski 86
   – Maria Teresa, królowa Francji, zob. Bourbon
Haile Martin 41, 86, 88, 92, 330, 365, 437, 467, 502
Hajjar Joseph 486, 502
Hamilton, książę 340, 434
Hamilton Douglas J. 47, 509
Hamilton Elizabeth 45–48, 502
Hamilton Hugh Douglas, malarz 200, 340, 434
Hamilton John, lord Belhaven 43
Hanczewski Paweł 45, 46, 91, 502
Harasimowicz Jan 445, 502
Harc Lucyna 212, 508

- Harding Nick* 44, 48, 502
Harley Robert, earl Oxford 47
Hatton Ragnhild 65, 66, 368, 502
 Hay, rodzina:
 – Catherine (Carnegie), hrabina Errol 41
 – Gilbert, earl Errol 41
 – John, earl Inverness 105, 108, 109, 117, 177, 178, 194, 222, 321–323, 328–332, 336, 347, 349, 350, 352–357, 363–371, 374, 375, 377, 380–382, 384–388, 390, 391, 393, 396, 399, 403, 404, 411, 480, 490
 – Marjorie (Murray), hrabina Inverness 105, 141, 163, 169, 170, 178, 179, 189, 194, 321, 322, 328–331, 352–355, 365, 368, 370, 371, 374, 375, 377, 381, 384–388, 390, 391, 393, 396, 398, 474, 475
Henker Michael 20, 77, 98, 499
 Henryk IV, król Francji 276, 335
 Henryk (Benedykt Maria Klemens Tomasz Franciszek Ksawery) Stuart, diuk York, kardynał 12, 207, 208, 259, 262, 312, 340, 341, 342, 345, 346, 348, 351–353, 356, 370–372, 390, 391, 393, 404–407, 411, 412, 414, 415, 417, 418, 422, 425, 427, 434, 446, 485, 486, 487
Hensel Jan 24, 501
Henslowe J.R. 29, 502
 Hepburn James, hrabia Bothwell 24
Herba Barbara 218, 502
 Herbert, rodzina:
 – Elizabeth (Somerset), markiza Powis 41
 – Wilhelm, 2. markiz Powis 41
 Herbut Regina, zob. Żółkiewscy
 Hessen-Darmstadt Elżbieta Amalia von, elektorowa Palatynatu 13, 19, 79
 Hessen-Kassel Wilhelmina Karolina von 92
 Hildebrand Klaudyna, zob. Michałowicz Klaudyna
Hill Christopher 26, 502
Hill Pamela 322, 502
 Hoberrgh, rzekomy hrabia 471
Hoffman Karol Boromeusz 67
Holmes Frederick 320, 325, 326, 502
 Honorati Franciszek Antoni 455
 Honorati Maria Wiktoria, zob. Agnieszka Katarzyna od św. Jana Ewangelisty
Hopkirk Mary 35, 41, 43–48, 109, 502
 Howard Thomas, 8. diuk Norfolk 422
Hughes Ann 27, 502
 Hughes Lois, mamka 189, 194, 322, 328
 Humiński, agent w Rzymie 376
 Hyde Anna 28–30, 49
 Hyde Edward, earl Clarendon 28
- J*
 Imperiali Giuseppe, kardynał 180, 362
Ingrao Charles W. 263, 502
 Innes Lewis, duchowny 83, 87, 88, 364, 365, 366
 Innes Thomas 56
 Innocenty XI (Benedetto Odescalchi), papież 34
 Innocenty XII (Antonio Pignatelli), papież 134
 Innocenty XIII (Michelangelo Conti), papież 195, 219, 230, 297, 307, 308, 336, 441
 Inverness earl, zob. Hay
 Irvin James 318, 409
 Iwan V, car Rosji 88
- J*
 Jadwiga, księżna Śląska, święta 445
 Jakub I, król Szkocji 23
 Jakub II, król Szkocji 23
 Jakub III, król Szkocji 23
 Jakub IV, król Szkocji 23
 Jakub V, król Szkocji 23, 24

Jakub VI(I), król Anglii i Szkocji 24, 25, 29, 320, 324–326
 Jakub VII(II), król Anglii i Szkocji 28–36, 38, 39, 42, 43, 52, 90, 288, 347, 446, 447
 Jakub „VIII(III)” Franciszek Edward, *de iure* król Anglii, Szkocji i Irlandii *passim*
 Jan II Kazimierz Waza, król Polski 18, 20, 260
 Jan III Sobieski, król Polski 12, 18, 20, 21, 36, 37, 42, 59–61, 70, 72, 80, 84, 95, 97, 103, 104, 107, 119, 120, 128, 134, 190, 201, 211, 212, 214, 219, 226, 238, 244, 252, 282, 308, 324, 407, 412, 413, 425, 428–430, 437, 438, 489
 Jan Józef od Krzyża OFM, święty 442
 Jarochoowski Kazimierz 65–67, 70, 503
 Jaroszewicz Florian, franciszkanin 438, 503
 Jeanneton, służąca 147–149, 151–153,
 Jerzy I Hanowerski, król Wielkiej Brytanii 46, 48–53, 85, 89, 98, 102, 104, 111–113, 116, 117, 120, 122, 126, 136, 140, 157, 165, 171, 172, 210, 213, 233, 251, 278, 368, 369, 389, 396
 Jerzy II Hanowerski, król Wielkiej Brytanii 396, 403,
 Jerzy III Hanowerski, król Wielkiej Brytanii 486
 Jerzy Wilhelm, książę legnicko-brzeski 76
 Joanna Franciszka od św. Klemensa (Zuzanna Anna Elżbieta Rossi), karmelitanka 452, 454
 Joanna Portugalska, królowa hiszpańska 151
 Jonasson Gustaf 64, 503
 Joyeau N., marszand 56
 Józef I, cesarz 19, 44, 49, 62, 66, 68–70, 72, 86, 87, 214, 263
 Jujeczka Stanisław 439, 469, 503
 Justynian Wielki, cesarz 444

K

Kaczmarek Michał 445, 502
 Kalinowska Anna 21, 508
 Karol I, cesarz Austrii, król Węgier 444
 Karol I, król Anglii i Szkocji 25–28, 38, 115, 320, 326, 327, 446
 Karol II, król Anglii i Szkocji 26–35, 39, 347, 446
 Karol II, król Hiszpanii 19, 479
 Karol III Filip von Pfalz-Neuburg, elektor Palatynatu 19, 62, 65, 68, 77, 87, 106, 137, 212, 264, 294
 Karol VI, cesarz 11, 49, 51, 62, 86–89, 98, 100, 102, 103, 107, 108, 111–114, 116–124, 126, 127, 131–133, 135, 136, 138, 139, 143, 146, 148, 157, 158, 164, 169, 176, 204, 208, 210–216, 218–222, 232, 234, 265, 267, 269, 271, 273, 274, 281, 283–285, 289–292, 294, 299, 301, 302, 334, 345, 363, 375, 429
 Karol X, król Francji 445
 Karol XII, król Szwecji 22, 38, 51, 52, 63–66, 70–72, 82, 89, 98, 111, 115, 116, 135, 140, 267
 Karol Albert, elektor bawarski 86
 Karol Edward (Jan Kazimierz Sylwester Seweryn Maria) Stuart, młodszy pretendent 12, 15, 184, 191–194, 196–198, 200, 207, 208, 219, 230, 231, 243, 259–262, 274, 275, 290, 307, 310, 316, 320–322, 328–330, 332, 340, 341, 346–355, 361, 362, 365, 367, 368, 372, 374, 377, 382, 386, 388, 389, 390, 398, 399, 403, 405–408, 410–413, 415, 417, 418, 425, 427, 434, 446, 485, 486
 Karol Wielki, cesarz 444
 Karolina, księżniczka legnicko-brzeska, księżna Holsztynu 77, 166
 Karp Jozafat Michał 70, 498
 Karpiński Wojciech 35, 498
 Kasperek Norbert 20, 508
 Katarzyna Braganza (Portugalska), królowa Anglii i Szkocji 29, 33

- Katarzyna ze Sieny, święta 479
Keay Anna 26, 503
 Keith Mary, hrabina Marischal 163
 Keller Teresa, mamka 351
 Kennedy Francis, sekretarz 332, 370
Kenyon John Philipps 24, 33, 34, 43, 48, 51, 83, 503
 Kettler Ferdynand, książę Kurlandii 77
 Kettler Fryderyk, książę Kurlandii 89
Kęder Wojciech 213, 214, 503
 Klemens I, papież, święty 177
 Klemens XI (Giovanni Francesco Albani), papież 62–64, 73, 107, 108, 117, 118, 122, 123, 127, 128, 132, 135, 142, 162, 170, 171, 180, 186, 194, 195, 219, 223, 229, 276, 425, 441
 Klemens XII (Lorenzo Corsini), papież 411, 415, 417, 420, 423, 424, 430, 432, 441, 446, 481, 483, 485
 Klemens XIII (Carlo della Torre Rezzonico), papież 441, 486
 Klemens XIV (Lorenzo Ganganelli), papież 441
Klempert Mateusz 20, 508
 Kloppelin Katarzyna, pokojówka 179
Kluczycki Franciszek Ksawery 18, 496, 498
 Knox John 24
 Koch Wit, ksiądz 469
Kochanowicz Leszek 346, 507
Kołodziej Robert 97, 289, 437, 508
Komaszyński Michał 18, 22, 61, 66, 175, 190, 216, 248, 503
Konopczyński Władysław 82, 503
 Kousky (Konska), służący 148, 152, 153
 Konstantyn Wielki, cesarz 444
Kopiec Jan 472, 506
Kornecki Marian 444, 500
Kosińska Urszula 102, 497
Kowecki Jerzy 76, 504
Könighaus Waldemar 469, 503
 Krasuski Izydor, paulin 316
 Krystyna, królowa Szwecji 183, 335, 426
Kubica Bruno 213, 503
Kuchowicz Zbigniew 220, 503
Kukulski Leszek 37, 104, 407, 497
- Ł
- Lacey Andrew* 446, 503
 Lambertini Prospero, zob. Benedykt XIV
 Lane Jane 39
 Lanfredini Giacomo, kardynał 360, 432
 Lang Andrew 96, 97, 11, 324, 389, 503, 507
 Lansdowne lord, zob. Granville
 La Porte de La Meilleraye Marie-Charlotte de 274
 La Tour d'Auvergne, rodzina książęca: 205, 288, 289, 291, 295, 297–299, 304–306
 – Armanda, duchesa d'Epinoy 276
 – Charles-Godefroy, hrabia d'Auvergne, diuk Bouillon 296, 297, 300, 363
 – Emanuel-Théodose, diuk de Bouillon 75, 192, 241, 255, 256, 276, 288–298, 300, 303–307, 336, 341, 344, 471
 – Frédéric-Jules, książę d'Auvergne 111, 303, 305
 – Frédéric-Maurice-Casimir, książę Turenne 289, 294
 – Ludwik Henryk hrabia Evreux 291
 – Maria Karolina Sobieska, diuszka de Bouillon 22, 62, 64, 67, 71–74, 76, 78–80, 93, 96, 104, 108, 115, 202, 204, 205, 215, 216, 218, 230, 241, 253, 255, 256, 258, 259, 263–270, 272, 276, 277, 279, 280, 282–286, 288, 290–298, 303–309, 311, 313, 333, 341, 342, 344, 363, 399, 420, 469–471, 473, 492
 – Maria Luiza 344

– Olive Catherine de Trant, księżna d'Auverge 53, 97, 111, 288–294, 298, 301, 303
 La Tremoille, rodzina księżęca:
 – Joseph-Emmanuel, kardynał 183
 – Marie Anna, księżna des Ursins 180, 281
 Laura, benedyktynka 478
 Lauzun diuk, zob. Compar
 Law John 217
Lees-Milne James 44, 503
 Legnani Lucrezia, markiza 399
Lenman Bruce 31, 47, 51, 53, 503
 Leonard z Porto Maurizio OFM, święty 442
 Leopold I, cesarz 21, 37, 61, 64–69, 119, 211
 Leszczyńska Maria, królowa Francji 119, 175, 345, 363, 380
 Leszczyński Stanisław, król Polski, książę Lotaryngii 52, 66, 70, 71, 96, 119
Libiszowska Zofia 88, 95, 97, 103, 121, 217, 265, 504
 Liguori Alfons Maria, święty 443
 Liria diuk, zob. Fitzjames
Lord Evelyn 51, 504
Loret Maciej 487, 504
 Lubomirska Teresa, elektorowa Palatynatu 19, 62, 63, 77, 166
 Ludovisi-Buoncompagni Ippolita, księżna Piombino 171, 180
 Ludwik XIII, król Francji 25, 27
 Ludwik XIV, król Francji 21, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 43–45, 47–51, 56, 61, 66, 83, 109, 216, 217, 473
 Ludwik XV, król Francji 50, 51, 53, 108, 120, 193, 216, 231, 291, 345, 348, 380
 Ludwik Filip, król Francuzów 56
 Ludwika Maria, królowa Polski 18, 20, 134, 260

M

Macinnes Allan I 36, 43, 47, 500, 504, 509
MacLean Fitzroy 123
Maclean Kybett Susan 47, 48, 104, 258, 349, 362, 504
Madan Falconer 41, 497
 Magdalena de Valois, królowa Szkocji 23, 24
 Maghie Charles, lekarz 180, 399, 409
 Magner Korneliusz 463
 Magni Maria Felicja 455
 Maguirk Sarah, żona masztalera 179
 Moidalchini Andrea, markiz 171
 Mailart Maria Wiktoria 456
 Maksymilian Emanuel Wittelsbach, elektor bawarski 20, 87, 247, 248, 250, 294
 Malatesta, rodzina: 340
 – Catarina 340
 – Sigismondo, hrabia 340
 Małgorzata Tudor, królowa Szkocji 23
 Mancini, rodzina: 288
 – Laura 274
 – Maria 291, 497
 – Olimpia 291
Mann Alastair J. 43, 504
Mansel Philip 26, 27, 35, 499, 500, 502, 503
 Mar diuk, zob. Erskine
 Maria Agnieszka od Aniołów (Helena Agnieszka de Abbati), karmelitanka 455
 Maria Anna von Pfalz-Neuburg, królowa Hiszpanii 19, 84, 87, 479
 Maria Barbara Portugalska, królowa Hiszpanii 412
 Maria Beatrycze d'Este, królowa angielska i szkocka 29–35, 41, 44, 47, 49, 56, 83, 84, 86–90, 109, 172, 194, 223, 324, 328, 356, 364, 389
 Maria Eleonora od św. Michała Archanioła, karmelitanka 451, 453, 454

- Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien, królowa Polski 12, 18–22, 38, 59–68, 70, 72, 73, 79–84, 86, 88, 95, 102, 104, 111, 134, 162, 175, 183, 189, 190, 196, 202, 225, 238–240, 254, 258, 263, 264, 276, 280, 308, 319, 323, 324, 387, 412, 416, 417, 473
- Maria Krystyna Sabaudzka, królowa Obojga Sycylii, błogosławiona 444
- Maria Ludwika Sabaudzka, królowa Hiszpanii 167, 180
- Maria Łucja od Trójcy Świętej, karmelitanka 451
- Maria de Medici, królowa Francji 151
- Maria Stuart, królowa Szkotów 23, 24, 38, 325, 446
- Maria II Stuart, królowa Anglii i Szkocji
- Maria Wiktoria od Krzyża (Anna Agostina Bogiani), karmelitanka 15, 450–457, 467
- Maria Zofia von Pfalz-Neuburg, królowa Portugalii 19
- Marini Carlo Maria, kardynał 485
- Marischal hrabina, zob. Keith
- Mariscotti Hiacynta, święta 442
- Markuszevska Aneta 438, 504
- Marlborough diuk, zob. Churchill
- Martinozzi Laura 274
- Mason/Masson N., pokojówka 403, 480
- Mathy J.J. 259
- Mathy N. 76
- Matuszewicz Marcin 259, 497
- Matwijowski Krystyn 76, 77, 79, 95, 110, 140, 208, 212, 504, 504, 506, 507
- Maxwell, rodzina:
  - Anna, panna 403
  - William, 5. earl Nithsdale 399
  - Winifred, hrabina Nithsdale 141, 169, 172, 177, 179, 189, 193, 322, 331, 370, 401, 403
- Mayes Lawrence, duchowny 160, 161, 372, 403
- Mazarin Jules, kardynał 291
- Mazel Henri 51, 498
- McLynn Frank 45, 192, 194, 320, 504
- Medici, rodzina książęca:
  - Cosimo III, wielki książę Toskanii (zob.)
  - Maria, królowa Francji (zob.)
- Meklemburg-Schwerin, Karol Leopold, diuk 89
- Melun, rodzina książęca:
  - Elżbieta Teresa de Lorraine, księżna d'Epinoys 276, 287
  - Ludwik de, książę d'Epinoys, diuk Joyeuse i hrabia de Saint-Pol 275–278, 281, 285–287, 298, 299, 302, 304, 306
- Merlonghi Rosana 465
- Meyer Jean 89, 90, 414, 499, 504
- Meytens Martin van, malarz 360, 422, 432
- Michał Korybut Wiśniowiecki, król Polski 18, 19
- Michałowicz Klaudyna 95, 260, 362, 416
- Mienszykow Aleksander 108
- Migasiewicz Paweł 439, 506
- Mikołaj II, car Rosji 444
- Miller John 26, 29, 123, 437, 447, 504
- Miller Peggy 12, 77, 89, 90, 94, 108, 114, 120, 121, 133, 140, 141, 171, 211, 437, 504
- Misset Eleanor 147, 149, 153, 155–157, 159, 161, 166, 175, 178, 183, 189, 194, 321, 322, 328, 329, 404
- Misset John 147, 154, 155, 157, 158, 161, 166, 175
- Misztal Henryk 440, 504
- Mitchell Jolyon 446, 504
- Mocki Jerzy 300, 380
- Monson Craig A. 280, 504
- Montaignon Anatol de 70, 240, 496
- Montesquiou Fezensac Anne-Pierre de, hrabia 56

Monti Bernardyn de, notariusz trybunału 449
 Montigny markiz 160, 161
Morrah Patrick 27, 31, 325, 327, 504, 505
 Moszyński Konstanty 240
Moulinas René 411, 505
Moureau F. 53, 505
 Murray James, earl Dunbar 99, 101, 105, 108, 111, 130, 132, 133, 140–143, 148, 160, 161, 163, 165, 169, 170, 177, 178, 179, 200, 216, 220, 221, 226, 271, 321–323, 331, 347–355, 357, 361, 362, 364, 365, 368, 369, 374, 375, 377, 385, 386, 388, 391, 396, 400, 403, 404, 490
Muszyńska Agata 103, 266, 500, 505

№

Nairne David, sekretarz 105, 117, 142, 161, 163, 170, 177, 178, 194, 332, 336, 500
Nicholson Robin 45, 505
Niemcewicz Julian Ursyn 37, 498
Niemojowska Maria 51, 89, 90, 171, 389, 505
 Nithsdale earl, zob. Maxwell
Noel Charles C. 52, 98, 505
 Nommis kawaler de 166, 167
 Norfolk diuk, zob. Howard
Nowak Zbigniew Jerzy 503
Nowak-Soliński Witold 12, 437, 505

⊙

O'Brien Daniel, pułkownik 363, 412
 O'Brien John 170
Ochab Maryna 423, 509
 Odescalchi Benedetto, zob. Innocenty XI
 Ogilvie-Grant, rodzina hrabiowska: 340
 – Caroline Henrietta Stuart, hrabina 340
 – John Charles, 7. earl Seafield 340
 O'Kelly de Galway Alphonse 90, 497
Olender Piotr 48, 505

Ollard Richard 26, 115, 505
Oman Carola 25–27, 29, 33, 38, 51, 89, 90, 115, 505
 Orańska dynastia:
 – Henrietta Katarzyna 27
 – Wilhelm II (zob.)
 – Wilhelm III, król Anglii i Szkocji (zob.)
 – Wilhelm, diuk Gloucester (zob.)
 O'Reily N. 92–94
Oresko Robert 35, 501
 Origo Curzio, kardynał 159, 172
 Ormonde diuk, zob. Butler James Fitzjames
 Orsini Vincenzo Maria, zob. Benedykt XIII
 Oswald, król Nortumbrii, święty 445
 O'Toole Lucas 147, 148, 153, 155, 157, 158, 166, 175
 Ottoboni Pietro, kardynał 172, 180
 Otway Cave Maria 487
 Oxford earl, zob. Harley

ⓧ

Pacyfik z San Severino OFM, święty 442
 Pagni Ludwik OFMConv., postulator procesu 449
Palos Joan-Lluis 505
 Pamphili (Pamfilii) Teresa, księżna 87, 299, 310, 394
 Paoli Sebastian, kaznodzieja z Fano 428, 429,
 Partmann David, jezuita 87, 88, 93, 110, 115, 134, 139, 141
 Passarini Franciszka (Francesca) 466
 Passarini Jan (Giovanni), cyrulik 459, 461, 466
 Passarini Karol (Carlo) 466
 Passerini Józef Allemani, agent w Wiedniu 120, 135, 212, 214–216, 218, 227, 263, 269, 273, 291, 292
Pater Józef 468, 507
 Paulucci Camillo, kardynał 214

- Paulucci Fabrizio, kardynał, sekretarz stanu 169, 180
- Pellini Barbara 463, 465
- Pellini Mattia 465
- Pelucchi Franciszek 473
- Pelucchi (Gerosi) Anna 473
- Pelucchi Giovanni Battista Maria, bankier 125, 129, 146, 215, 249, 250–255, 257, 285, 473–477
- Perichon N. 258
- Perłakowski Adam 60, 507
- Perth diuk, zob. Drummond
- Pesmes de St Saphorin François Louis de 111
- Pérez Samper Maria de los Ángeles 505
- Peruzzi Antonio, impresario operowy 79
- Pevitt Christine 50, 505
- Pfalz-Neuburg, dynastia książęca:
  - Aleksander Zygmunt, biskup Augsburga 20, 110, 137, 216
  - Eleonora von, cesarzowa (zob.)
  - Dorota Zofia, księżna Parmy (zob.)
  - Filip Wilhelm, elektor Palatynatu (zob.)
  - Franciszek Ludwik, biskup wrocławski, wormacki, moguncki, arcybiskup i elektor trewirski 20, 62, 63, 77, 79, 84, 87, 93, 117, 134, 190, 212, 285, 291–295, 375
  - Fryderyk Wilhelm, kanonik w Münster 20
  - Jadwiga Elżbieta Sobieska, zob. Sobiescy
  - Jan Wilhelm, elektor Palatynatu 19, 68, 70
  - Karol III Filip, elektor Palatynatu (zob.)
  - Ludwik Antoni, biskup Wormacji 19
  - Maria Anna von, królowa Hiszpanii (zob.)
  - Maria Zofia von, królowa Portugalii (zob.)
  - Wolfgang Jerzy, arcybiskup i elektor koloński 19
- Pfalz-Sulzbach, Anna Krystyna, palatynówna 278
- Pfandl Ludwig 79, 505
- Pichot Amédée 97, 505
- Pierotti N., adwokat 458, 463, 464
- Pignatelli Antonio, zob. Innocenty XII
- Piniński Piotr 56, 95, 104, 200, 260, 340, 360, 362, 416, 422, 434, 505
- Piombino księżna, zob. Ludovisi
- Piotr I, car Rosji 51, 52, 71, 82, 88, 89, 98, 102, 108, 120, 135
- Piotr II, król Portugalii 19
- Pius VI, papież 441
- Pius VII, papież 443
- Piawski Kazimierz 65–67, 69, 76, 79, 83, 88, 97, 101–103, 121, 210, 212–214, 218–220, 264, 265, 285, 289, 293, 302, 437, 505
- Plaisance, kawaler de 75, 289–295
- Platania Gaetano 35, 43, 98, 112, 117, 134, 162, 265, 437, 500, 505
- Plowden Francis 194
- Plowden (Stafford) Mary, guwernantka 194
- Pole Edmund de la 46
- Polignac Melchior, kardynał, dyplomata 21, 102, 140, 308, 335, 345, 346, 362
- Poniński Władysław 264
- Popiołek Bożena 62, 78, 239, 240, 265, 324, 498, 506, 508
- Popiołek Kazimierz 212, 506
- Poraziński Jarosław 238, 239, 506
- Porcelli Ernest George 33, 40, 42, 43, 45, 47, 49, 50, 104, 161, 176, 191, 319, 323, 506
- Portugalia, dynastia królewska (Braganza):
  - Joanna, królowa hiszpańska (zob.)

- Katarzyna, królowa Anglii i Szkocji (zob.)
- Maria Barbara, królowa Hiszpanii (zob.)
- Piotr II, król Portugalii (zob.)
- Potoccy, rodzina:
  - N., bratanek prymasa 309
  - Stefan 264
  - Teodor, arcybiskup gnieźnieński, prymas 309, 312, 342, 412, 413
- Praśkiewicz Szczepan Tadeusz* 450, 506
- Prévot Anna*, szwaczka 179
- Prévot Nicolas*, lokaj 179
- Przedpełska-Trzeciakowska Anna* 12, 77, 89, 211, 504
- Przyboś Adam* 18, 506
- Pulcetti Giovanni*, lekarz 461, 462

- Q
- Quesada Maria Antonietta* 438, 439, 449, 506

- R
- Rabsztyn Magdalena* 26, 123, 504,
- Radziwiłłowie, rodzina książęca: 121, 259
  - Anna z Sanguszków 265, 266, 295, 316
  - Karol Stanisław, kanclerz litewski 265, 316
  - Katarzyna, zob. Branicka Katarzyna
  - Katarzyna Sobieska, siostra króla, 1 v. Zasławska-Ostrogska, 2 v. Radziwiłłowa 17
  - Ludwika Karolina 106
  - Michał Kazimierz „Rybenko” 93, 258, 265, 266, 282–284, 286, 290, 295, 303
- Rafałowiczówna Jadwiga* 78, 240, 498
- Ramsay Allan*, malarz 200
- Ramsay Andrew* 332
- Ranke Leopold* 112, 506
- Ranuzzi*, hrabina 399
- Rattanzi Antonio*, lekarz 451–454, 456–458
- Receptuti Angela Franciszka*, zob. Felicja Magdalena od Krzyża
- Receptuti Krzysztof* 456
- Redmond Peter* 366
- Regis Jan Franciszek SI*, święty 442
- Regnaudin N.* 290, 291, 293–295
- Respondek Józef* 468, 506
- Revillas Diego de*, ksiądz, fizyk, kartograf 335
- Richelieu Armand Jean de*, kardynał 25
- Richer Jerome* 258
- Riotte Torsten* 26, 27, 35, 499, 500, 502, 503
- Rittel Catherina*, córka Gottfrieda 362
- Rittel Gottfried*, kamerdyner 179, 180, 192, 197, 221, 230–232, 253, 362, 399, 408, 417
- Ritzler Remigius* 448, 449, 480, 485, 506
- Rivers Mary*, pokojówka 399
- Robert I Bruce*, król Szkocji 23
- Robert II*, syn Waltera Stewarta, król Szkocji 23
- Roberts pan/pani, incognito* 169
- Rogier Luis J.* 486, 502
- Rohan, rodzina książęca: 296
  - Armand Gaston Maximilien de Soubise, książę, kardynał 308
- Rok Bogdan* 236, 258, 420, 424, 506, 508
- Rola Janicki Mikołaj* 214
- Romanowowie, dynastia carska
  - Anna, carówna 89
  - Iwan V, car Rosji (zob.)
  - Katarzyna, carówna 88
  - Mikołaj II, car Rosji (zob.)
  - Praskowia, carówna 89
- Rosik Stanisław* 20, 241, 508
- Rossi Francesco* 454
- Rossi Lavinia* 454
- Rossi Zuzanna Anna Elżbieta*, zob. Joanna Franciszka od św. Klemensa

- Rostworowski Emanuel 102, 213, 506
 Roszkowska Wanda 59, 71, 76–80, 95, 101, 108, 122, 140, 171, 208, 212, 215, 217, 218, 220, 238–240, 245, 264–266, 293, 295, 437, 506
 Rurale Flavio 43, 507
 Ruspoli, ród arystokratyczny 180
 Rzeczkowski Karol, książdz 468–473, 483
 Rzewuski Stanisław Mateusz 297
- §
- Sabaudzka dynastia książęca:
 – Eugeniusz, marszałek austriacki 289, 291–294, 296, 363
 – Karol Emanuel III, książę Sabaudii, król Sardynii 278
 – Maria Krystyna, królowa Obojga Sycylii (zob.)
 – Maria Ludwika, królowa Hiszpanii (zob.)
 – Wiktor Amadeusz II, książę Sabaudii, król Sardynii 86, 278
- Sachs Rainer 110, 507
 Sachsen-Lauenburg, dynastia książęca:
 – Franciszka Sybilla von, zob. Baden
 – Sybilla Augusta, księżna wdowa 121
 Sacripante Giuseppe, kardynał 180, 396
 Saggio Mikołaj, święty 442
 Saint Agnan, diuszesa de 415
 Saint Gelais, kawaler de 97, 289, 291
 St. George kawaler/madame, *incognito* 41, 49, 162, 163, 169, 197
 St. John Henry, wicehrabia Bolingbroke, minister 47, 50, 86
 Saint-Simon, Louis de Rouvroy, diuk de 34, 51, 498
 Saint-Victor N. 39
 Sajkowski Alojzy 93, 265, 266, 290, 295, 507
 Salerni Giovanni Battista, kardynał 226
 Salerno Michelangelo, jezuita 91
- Salvandy Narcisse-Achille de 69, 498
 Salviati Giovanni Vincenzo, diuk 180, 320
 Sánchez Magdalena S. 505
 Sanders Julie 27, 502
 Sanguszko Anna, zob. Radziwiłłowie
 Santini Vincenzo, nuncjusz w Rzeczypospolitej 231
 Sapieha Ksawery, polski magnat 466
 Sardi Eufrozyna, guwernantka 80, 183, 232, 286, 287, 307, 320
 Sarnecki Kazimierz 21, 498
 Sawiczewska-Lorkowska Magdalena 423, 509
 Scarisbrick J.J. 32, 507
 Scarlatti Alessandro, kompozytor 171
 Schaffgotsch Gotthard Filip, biskup wrocławski 472
 Schratzenbach Maria Regina, hrabina 76, 114, 149, 152
 Scott George 27, 507
 Scott H.M. 35, 501
 Scott (Croft) James, diuk Monmouth 27, 28, 30, 31
 Sefrin Pirmin 448, 449, 480, 485, 506
 Senczyszyn Diana 423, 509
 Serafin de Montegranaro, święty 442
 Sevigné, Marie de Rabutin-Chantal, baronowa de 35, 39, 498
 Sfasciamonti Piotr Franciszek, książdz 448, 449
 Sheldon Dorothy 194, 320, 328, 329, 336, 352, 353, 355, 357, 361, 369, 382, 385, 400, 403, 404, 409, 478, 480
 Sherburne George 28, 32, 44, 507
 Sheridan Thomas, sekretarz 254–257, 293, 296, 301, 303, 304, 308, 311, 332, 347, 351, 354, 368, 369, 407
 Shield Alice 97, 111, 324, 389, 409, 507
 Sieniawska Elżbieta, kasztelanowa krakowska 238, 240, 244, 265
 Sieniawska Maria Zofia, kasztelanówna krakowska 238, 241, 265, 266

- Sikorski Andrzej* 240, 243, 245, 500, 507
Sinzenorff Filip Ludwik hrabia von
 117, 139, 291, 363
Skrzypietz Aleksandra 14, 19–23, 60–64,
 70–72, 75, 80, 84, 95, 97, 101, 102, 212,
 213, 241, 248, 250, 258, 259, 265, 276,
 280, 282, 285, 289, 308, 310, 323, 344,
 346, 416, 417, 420, 424, 437, 507, 508
Smackers Teodor, jezuita 216, 218, 224,
 225
Sobiescy, rodzina królewska:
 – Adelajda 19
 – Aleksander, królewicz 19–21, 38, 59,
 61, 65–71, 76, 77, 79, 238, 240, 258,
 310, 423, 475
 – Jadwiga Elżbieta von Pfalz-Neuburg
 19, 21, 22, 59, 61, 64–69, 71, 75–82,
 84, 87, 94, 97, 99, 108–110, 114,
 116–118, 120, 121, 125, 129, 130,
 136, 139, 144, 146, 148, 149, 153,
 185, 189–192, 197, 201, 205, 208,
 210–212, 214–216, 218, 220, 223,
 224, 234–237, 246, 248, 265, 269,
 270, 280, 283, 285, 289, 290, 318,
 319, 324, 425
 – Jakub, kasztelan krakowski 17, 438
 – Jakub Ludwik, królewicz *passim*
 – Jan III, król Polski (zob.)
 – Jan, syn króla 19
 – Jan (Józef Kajetan Antoni Innocenty
 Franciszek Ludwik Kazimierz),
 syn Jakuba 59
 – Joanna Leopoldyna 22, 61
 – Katarzyna, siostra króla, zob. Radzi-
 wiłowie
 – Konstanty, królewicz 19, 20, 37,
 38, 59, 62, 63, 65, 66, 69–71, 76,
 77, 79, 82, 89, 93, 94, 98, 101, 102,
 104, 108, 109, 120, 133, 174, 188,
 196, 206, 211, 212, 215–218, 230,
 238–245, 249, 257, 266, 288, 289,
 292–295, 297, 299, 316, 341, 375,
 404
 – Marek, brat Jana III 17
 – Marek, wojewoda lubelski 17
 – Maria Karolina, diuszka de Bouillon,
 zob. La Tour d’Auvergne
 – Maria Kazimiera 22, 61, 67, 70,
 72–75, 77–80, 82–87, 93, 95–98,
 108, 115, 116, 133, 162, 168, 183,
 197, 201, 202, 204, 205, 215–219,
 226–230, 232, 234, 243, 253, 254,
 263, 264, 267–271, 273–287, 289–
 295, 298–300, 304, 311, 320, 332,
 399, 473
 – Maria Klementyna (Ludwika Fran-
 ciszka Dorota Teresa Konstan-
 tyna Józefa Amalia) *passim*
 – Maria Magdalena 66
 – Maria Teresa „Menone” 19, 72
 – Teofila (Daniłowicz) 18, 323
 – Teresa Kunegunda, elektorowa bawar-
 ska 29, 20, 62, 87, 104, 175, 185,
 202, 216, 218, 224–226, 238, 247,
 248, 250, 265, 295
Soczyńska Anna 26, 499
Sokołowska Katarzyna 444, 508
Somerset, rodzina:
 – Elizabeth, zob. Herbert
 – Henry, diuk Beaufort 369, 370,
Spebach Jan Józef, agent Sobieskich we
Francji 97, 139, 140, 182, 249, 250,
 288, 289, 291, 292
Spinola Giorgio, nuncjusz apostolski
w Wiedniu 131, 136, 219, 223
Stafford John Paul 406
Stafford Mary, guwernantka 194
Stafford Teresa 194
Stanhope James, sekretarz stanu 111–
 113, 136
Starkie Andrew 447, 509
Staszewski Jacek 21, 64, 66, 102, 121, 239,
 509
Stefan Batory, król Polski 17
Stern Lodovico, malarz 360
Stewart Margaret, zob. Carnegie

- Stępnik Krzysztof* 259, 508
 Stiernhök Karl, rezydent szwedzki w Wiedniu 111, 115
 Strickland Winifred, lady Strickland 56
 Strickland-Standish Thomas 56
 Strozzi Filip 371
 Strozzi (Acquaviva d'Aragona) Izabela, diuszesa Atrii 371, 401, 411, 419, 477, 481
 Strukowska Dorota 280, 504
 Strzelczyk Agata 444, 509
 Strzelczyk Jerzy 444, 509
 Stuartowie, dynastia królewska:
 – Anna, królowa (zob.)
 – Charlotta Maria, córka Jakuba VII(II) 30
 – Elżbieta, córka Jakuba VII(II) 30
 – Elżbieta, córka Karola I 27
 – Elżbieta, królowa czeska (zob.)
 – Henrietta Anna, księżna Orleanu 28, 38
 – Henryk Benedykt, diuk York, kardynał (zob.)
 – Henryk, diuk Gloucester 27
 – Henryk, książę Walii, syn Jakuba VI(I) 25
 – Henryk, lord Darnley 24, 446
 – Izabela, córka Jakuba VII(II) 30
 – Jakub I, król Szkocji (zob.)
 – Jakub II, król Szkocji (zob.)
 – Jakub III, król Szkocji (zob.)
 – Jakub IV, król Szkocji (zob.)
 – Jakub V, król Szkocji (zob.)
 – Jakub VI(I), król Szkocji i Anglii (zob.)
 – Jakub VII(II), król Anglii i Szkocji (zob.)
 – Jakub „VIII(III)” Franciszek Edward, *de iure* król Anglii, Szkocji i Irlandii (zob.)
 – Karol I, król Anglii i Szkocji (zob.)
 – Karol II, król Anglii i Szkocji (zob.)
 – Karol, syn Jakuba VII(II) 30
 – Karol Edward, młodszy pretendent (zob.)
 – Karolina, księżna Albany 340, 434
 – Katarzyna Laura, córka Jakuba VII(II) 30
 – Maria, królowa Szkotów (zob.)
 – Maria Luiza, córka Jakuba VII(II) 41, 47
 Stuart William 56
Szafraniec Sykstus 220, 509
Szafranski Tadeusz 486, 502
Szajnocha Karol 89, 90, 100, 101, 105, 108, 117, 122, 135, 140, 161, 162, 437, 509
 Szaniawski Konstanty 82
Szechi Daniel 46, 47, 182, 500, 509
 Szwykowski Samuel Kazimierz 70, 498
Szymańska Irena 26, 502
 Szymborski Michał 176, 184, 204, 221, 222, 230, 248, 254, 342, 392
Świtka Urszula 87, 502
- ☪
- Talbot Richard, diuk Tyrconell, wicekról Irlandii 90
 Tamburini Michelangelo, generał jezuitów 224, 384
 Tanara Sebastiano Antonio, kardynał 192
 Tarignano Jan i Maria 462
 Tartini Giuseppe, skrzypek z Padwy 429
Tatarkiewicz Anna 35, 498
 Teresa Małgorzata od św. Jana Chrzciciela (Margherita Rosalia Bogiani), karmelitanka 453
Thomas Andrew L. 263, 502
Thompson Andrew C. 44, 48, 509
 Thomson J. 353
Thomson Oliver 23, 509
 Tichy Franciszek, kuratus oławski 469
Tollet Daniel 32, 43, 499, 507

Tomasz z Akwinu, święty 479
 Tomasz z Cori OFM, święty 442
 Trant Olive Catherine, zob. La Tour d'Auvergne
Trawicka Zofia 17, 509
Trenti Giuseppe 477, 509
 Tria Jan Andrzej, arcybiskup Tyru 449
 Trolli, rodzina z Ankony 477
 Truran Margaret OSB 371
 Tudorowie, dynastia królewska:
 – Elżbieta I, królowa Anglii (zob.)
 – Małgorzata, królowa Szkocji (zob.)
 Turenne książę, zob. La Tour d'Auvergne
 Tyrconell diuk, zob. Talbot
Tyszką Paweł 21, 508

U

Unterkircher Carl 114, 211, 496
 Urban VIII (Maffeo Barberini), papież
 440, 441, 485
Urban Wincenty 77, 509
Urbańczyk Stanisław 509

V

Vandini Antonio, wiolonczelista z Padwy
 429
 Varchiani Calidonia Chiappa 464
 Varchiani Józef (Giuseppe) 15, 458, 460,
 462, 466
 Varchiani Mikołaj (Nicola) 458, 460,
 464, 466
 Varchiani Valentino 464
Vaughan Herbert Millingchamp 42,
 509
Venzo Manola Ida 438, 506
 Vezzosi Michel, lokaj 147, 154–156, 158,
 179, 351
 Villiers Elizabeth, lady Dalkieth 38
 Villiers George, diuk Buckingham 327
 Vintimille Charles Gaspard de, arcybis-
 kup Paryża 446
Vovelle Michel 423, 428, 509

W

Waller Maureen 33, 509
 Walter Lucy 27, 28, 507
 Waters James, abbé, dworzanin 340,
 434
Watkin Edward Ingram 447, 510
Watson David Robin 320, 327, 510
 Wazowie, dynastia królewska:
 – Jan II Kazimierz, król Polski (zob.)
 – Krystyna, królowa Szwecji (zob.)
 – Władysław IV, król Polski (zob.)
Wąs Gabriela 212, 508
 Weber Josef, lokaj 179
Weaver Franklin Johnson 83, 510
Weir Alison 24, 446, 510
 Wessel Maria Józefa 238–240, 243, 497,
 499
Westrin Theodor 87, 115, 510
 Wharton Philip 363
 Wierusz Kowalski Franciszek 73, 94,
 141, 160, 202, 204, 213, 216, 218, 219,
 223, 225, 228, 230, 231, 254, 281, 302,
 307, 342
 Wilhelm, diuk Gloucester 42
 Wilhelm II Orański 27
 Wilhelm III Orański, król Anglii i Szko-
 cji 30, 31, 32, 34, 42
 Wilhelmina Amalia von Braunschweig-
 Lüneburg, cesarzowa 61, 63, 69, 70,
 214, 263, 265, 268, 272
Wimmer Jan 18, 510
 Wincenty Ferreriusz, święty 479
 Wincenty a Paulo, święty 442
 Winchilsea earl, zob. Finch
Wisłowska Maria 24, 510
Wiszewski Przemysław 20, 241, 508
 Wiśniowieccy, rodzina książęca: 17
 – Michał Korybut, król Polski (zob.)
 Wittelsbachowie, dynastia elektorska:
 – Karol Albert, elektor bawarski (zob.)
 – Maksymilian Emanuel, elektor ba-
 warski (zob.)

Władysław IV, król Polski 20
Włodarczyk Rafał 346, 507
 Wogan Charles 89–94, 96–100, 111,
 113, 114, 120, 121, 123, 126, 130–144,
 146–163, 165, 166, 168–170, 175, 221,
 328, 370
 Wogan Nicholas 370
 Wogan William, szeryf z Kildare 90
 Wojciech, święty 442
 Wojciechowski N. 219
Wolański Filip 84, 97, 258, 289, 424, 437,
 508
Woliński Janusz 21, 498
 Wollson Ernest 77, 79, 264
 Wollson Ferdynand 68, 220
 Wollson Ludwik 215, 216, 218
Wójcik Marek L. 445, 502
Wójcik Zbigniew 17, 510
 Wright Robert, medyk 180
 Wyhowska Elżbieta 149, 204, 227,
 412
 Wyhowski Gabriel 149, 256
Wyszomirska Monika 60, 507

Y

York diuk, zob. Henryk Stuart

Z

Załuski Andrzej Chryzostom, „hrabia”
 344
 Zamoyski Jan „Sobiepan” 18, 134, 190,
 324
Zawadzki Władysław 67, 114, 213, 510
Zielińska Teresa 510
Zieliński Andrzej 76, 78, 79, 500, 506
Złotkowski Dariusz 213, 510
Zweig Stefan 24, 510
Zwierzycowski Michał 60, 507
Zych Tadeusz 20, 508

Ż

Żółkiewscy, rodzina:
 – Jan 17
 – Regina z Herburtów 323
 – Stanisław, hetman wielki koronny
 18, 21
 – Zofia, zob. Daniłowicz

Aleksandra Skrzypietz, Stanisław Jujeczka

*Maria Clementina Sobieska,
Queen and Servant of God*

S u m m a r y

Maria Clementina Sobieska was born in Oława in 1701. She was King John III's granddaughter and James Sobieski's daughter. She set off for Rome in 1718 in order to marry James Stuart, the titular King of England, Scotland and Ireland, who was known as the Old Pretender. By the Emperor's order, she was detained in Innsbruck and spent six months there with her mother. In April 1719, she escaped from the city due to an artifice organised by her fiancé. In May 1719, she married James Stuart, who was then in Spain. It is from there that he set out again to claim his inheritance but was defeated and, in September, returned to Italy. The couple settled in Rome at Palazzo del Re, under the protection and at the expense of the Pope who was the patron of the Stuart cause and Maria Clementina's godfather. It seemed that the couple – who had exchanged letters full of tenderness and assured each other of the constancy of their feelings while being engaged – found genuine affection for each other and spent their first months together in true happiness. Already in November people rumoured about the Queen's pregnancy but these were premature assumptions as she gave birth to her firstborn son on the 31st of December 1720. The birth and baptism ceremony was attended by many cardinals and members of the Roman elite.

Maria Clementina's marital happiness was overshadowed by serious problems. Although she received a very rich dowry it soon became apparent that the bequest was almost worthless. As a part of it she owned debt from the Kingdom of Poland and King Augustus II which could not be paid. She also had some money which had been placed in Paris during King John III's life and which was also difficult to regain or earn any interest on. Maria Clementina's husband was very disappointed with this. Despite being a cousin of the Spanish Queen Elizabeth Farnese, a niece of the Elector of the Palatinate Charles III Philip von Pfalz-Neuburg, and a niece of the Elector of Bavaria Theresa Kunegunda Sobieska, her family connections were not enough to get the Stuarts back on the English throne. On top of that, Emperor Charles VI, Maria Clementina's cousin, was unenthusiastic about her marriage. Therefore, the political disappointment was very painful.

Moreover, following Sobieska's escape from the Emperor's prison, her family was met with severe punishment. Prince James had to leave Oława and wandered around Germany for three years, often taking refuge at Jasna Góra. Maria Clementina's elder sisters, Maria Kazimiera and Maria Caroline, who were still unmarried despite the younger one's wedding, were forbidden to contact the Italian princes whom they were supposed to wed. The Emperor's decisions were a painful blow to the Queen. With an active participation of her spouse, she tried to seek help for her father at the papal court and among cardinals, and to find new candidates for her sisters' husbands. In her regular letters to her father she informed him of the progress in her efforts and urged him to take interest in her sisters' situation. However, Prince James who was always reluctant to answer letters – which was something his mother Queen Maria Kazimiera would have already complained about – did not write back to his daughter and his son-in-law. Her father's silence frustrated Maria Clementina who was very concerned about his situation and her sisters' spinsterhood. In her letters she constantly returned to these sad issues, which tragically illustrates the distress she went through. Finally, soon before his wife's death, Sobieski was allowed by the Emperor to return to Oława and

remained there. In August 1722, Jadwiga Elisabeth, who had been ill for a long time, died, and in May 1723, her daughter Maria Kazimiera also passed away. Maria Clementina and James Stuart had to watch Maria Caroline fighting for her future. In autumn of the same year she married – to her father's displeasure – French Duke Frédéric-Maurice-Casimir de La Tour d'Auvergne, the Stuarts' relative. When her young husband died, Maria Caroline refused to return home and stay in a convent, choosing to marry his younger brother. Prince James took offence at both her and Maria Clementina. This lasted for more than a year and was a heavy burden for the Queen who at that time was struggling with troubles and unrest at her husband's court.

In March 1725, Maria Clementina gave birth to another son, Henry Benedict. James Stuart decided to reorganise his court and arranged for his older son, aged four, to be taken care of by men. A royal favourite, James Murray, who was a protestant, was chosen as the Duke's tutor. His appearance at court caused discontent, especially among the women who had looked after Charles Edward before. Tensions rose in the palace, and eventually Maria Clementina opposed her husband's decisions and was forbidden from directly contacting her children. In protest, the Queen left the court and moved to the Benedictine convent at the Church of St. Cecilia in Trastevere. The spouses exchanged letters and their disagreements became subject of public debates among the Pope and cardinals in Rome, at European courts, and among Jacobites – both in exile and on the Isles. Naturally, opinions were divided, with some supporting Maria Clementina and others approving of her spouse.

Finally, in 1727 Sobieska returned to the court. She was provided with a separate company of highly ranked people, which is something she lacked soon after the wedding. The pope additionally provided her with high income for her own disposal. However, a long isolation seemed to have a negative impact on Maria Clementina's health, pushing her towards excessive piety which was expressed in fasting, prayers and engagement in charity. Although, at least twice, it seemed she was pregnant, which meant the couple kept some intimate contacts, on her return to the court she lived on her own, spending much of her time in churches or closed in her apartment.

Until now, misunderstandings at the court have been attributed to Sobieska's alleged madness or to her being cheated by her husband. Maria Clementina never accused Stuart of cheating on her. However, she did not like the fact that he devalued her position at the court, that she did not receive her own proper court (on a micro-scale in exile), that her husband surrounded himself with mistresses whom he trusted more than his own wife, and that he did not consult his decisions with her, even when it came to children who were finally cut off from any contacts with her. On the basis of some newly read sources, it has been established that – contrary to the opinion prevailing in the historiography – disagreements in Maria Clementina's marriage had nothing to do with an alleged lack of control of emotions. On the contrary, Sobieska was able to clearly argue against her husband, referring also to her family's political situation. She would reach out to influential political factors and build support to strengthen her claims against her husband. It should be underlined that she was successful. With this international support, she finally forced James Stuart to make some concessions and then returned to her family.

Following her untimely death, Maria Clementina's family took efforts to recognise her beatification. A preliminary (informative) process was started, with various witnesses confirming they had experienced medical healings through Sobieska's intercession. Her autographs were collected and finally an extensive *positio* was drawn up, calling Maria Clementina the Servant of God.

Aleksandra Skrzypietz, Stanisław Juieczka

*Marie-Clémentine Sobieska,
reine et Servante de Dieu*

R é s u m é

Marie-Clémentine Sobieska, née à Oława (Ohlau) en 1701, était la petite-fille du roi Jean III Sobieski et la fille de Jacques Sobieski. En 1718, elle est partie à Rome pour épouser Jacques Stuart, roi titulaire d'Angleterre, d'Écosse et d'Irlande, dit le « Vieux Prétendant ». Arrêtée à Innsbruck par ordre de l'empereur, elle y a passé avec sa mère six mois, jusqu'à sa fuite, et en avril 1719, grâce à un habile stratagème ordonnée par son fiancé. Elle a épousé Jacques Stuart en mai 1719. Séjournant alors en Espagne, il allait partir de nouveau pour réclamer son héritage, mais suite à une défaite il est revenu en Italie en septembre. Les nouveaux mariés se sont établis à Rome, dans le Palazzo del Re, restant sous la protection et à la charge du pape Clément XI, protecteur de la cause de Stuart et parrain de Marie-Clémentine. Il semblait que les époux qui, encore au temps de leurs fiançailles, lorsque Sobieska était maintenue en captivité, échangeaient des lettres pleines de tendresse et d'assurances mutuelles de leur affection constante, ont retrouvé le vrai amour et ont passé les premiers mois de la vie conjugale dans un total bonheur. En novembre 1719, on parlait de la grossesse de la reine, mais ces annonces étaient prématurées, car son aîné était né le 31 décembre 1720. La cérémonie de l'accouchement et du baptême s'est déroulée en présence de nombreux cardinaux et de l'élite romaine.

Le bonheur conjugal de Marie-Clémentine a été assombri par plusieurs graves ennuis. Elle a reçu une riche dot, mais le legs s'est révélé très vite presque sans valeur. Une partie de la dot était impossible à récupérer, car c'était une dette qui pesait sur le Royaume de Pologne et sur le roi Auguste II. L'autre partie constituait l'argent placé à Paris, encore du vivant du roi Jean III. Il était très difficile aussi de retirer cette épargne, même les intérêts. Ces difficultés ont causé une immense déception de Jacques Stuart. Les relations familiales de Marie-Clémentine – elle était la cousine germaine de la reine d'Espagne Élisabeth Farnèse, la nièce de l'électeur du Palatinat Charles III Philippe, comte de Neubourg, la nièce de l'électrice consort de Bavière Thérèse-Cunégonde Sobieska – n'ont pas suffi pour qu'il récupère le trône anglais. Aussi, l'empereur Charles VI, cousin germain de Marie-Clémentine, s'est-il montré réticent à son mariage. La déception politique a été donc douloureuse. De plus, après la fuite de Sobieska de la prison impériale, des sanctions sévères ont frappé aussi sa famille. Le prince Jaques a dû quitter Oława et il a erré trois ans en Allemagne, se réfugiant souvent au sanctuaire à Częstochowa. Les sœurs aînées de Marie-Clémentine, Marie Casimire et Marie-Charlotte, toujours célibataires, en dépit du mariage de la sœur cadette, ont été touchées par l'interdiction de contacts avec les princes italiens qu'elles étaient censées épouser. Les décisions prises par l'empereur étaient un coup pénible pour la reine. Avec la participation active de son époux, elle essayait d'obtenir de l'aide avant tout à la cour papale et parmi les cardinaux pour son père, et de trouver de nouveaux prétendants pour ses sœurs. C'est dans ce but qu'elle écrivait régulièrement à son père pour l'informer des étapes de ses démarches et pour l'inciter à s'intéresser du sort des sœurs. Mais Jacques-Louis, tardant toujours à écrire, ce dont se plaignait autrefois sa mère, la reine Marie Casimire, ne répondait aux lettres ni de sa fille, ni de son gendre. Son silence provoquait une grande frustration de Marie-Clémentine, tellement préoccupée par l'avenir du père et des sœurs célibataires. Ses lettres, dans lesquelles elle revient constamment à ces tristes sujets, montrent d'une façon tragique une peine profonde qu'elle éprouvait. Finalement,

avec le consentement de l'empereur, Sobieski est retourné à Oława, juste avant la mort de sa femme, pour y rester. Malade depuis longtemps, Edwige-Élisabeth est morte en août 1722. En mai 1723, c'est aussi sa fille Marie Casimire qui est décédée. Marie-Clémentine et Jacques Stuart observaient alors comment Marie-Charlotte s'efforçait de construire son avenir après avoir épousé en automne 1723, avec un grand mécontentement de son père, le prince Frédéric-Maurice-Casimir de la Tour d'Auvergne, un parent de Stuart. Après la mort du jeune époux, Marie-Charlotte a épousé son frère cadet, au lieu de revenir à la famille et se retirer au couvent, s'attirant la colère du prince Jacques sur elle et sur Marie-Clémentine. Cette situation a duré plus d'un an et a pesé terriblement sur la reine qui, dans ce temps-là, affrontait les difficultés et faisait face aux troubles à la cour de son mari.

En mars 1725, Marie-Clémentine a accouché d'un deuxième fils, Henri Benoît. Jacques Stuart, voulant réorganiser sa cour, a décidé de placer son fils aîné, âgé de quatre ans, sous tutelle des hommes. James Murray, protestant et favori du roi, a été choisi pour tuteur du petit prince. L'apparition de cette figure à la cour a suscité un vif mécontentement, notamment des femmes, qui, jusqu'alors, s'occupaient de Charles-Édouard. Des tensions ont éclaté au palais et, à la fin, Marie-Clémentine, à qui on a interdit tout contact direct avec ses enfants, s'est opposée aux décisions de son époux. Dans un geste de protestation, elle a quitté la cour et s'est retirée au couvent des Bénédictines près de l'église Sainte-Cécile-du-Trastevere. Les époux ont échangé des lettres et leurs malentendus sont devenus le sujet du débat public à Rome, mené par le pape et les cardinaux, ainsi qu'à des cours européennes, parmi les exilés jacobites et sur les îles Britanniques. Il est évident que les avis divergeaient : les uns supportaient Marie-Clémentine, les autres son époux.

En 1727, Sobieska est revenue définitivement à la cour. Elle a reçu alors une suite personnelle distincte, composée de personnes de haut rang, ce qui n'a pas été le cas après son mariage. Le pape lui a assigné une allocation généreuse, destinée à son unique disposition. Or il semble que le long isolement a altéré la santé de Marie-Clémentine et l'a poussée vers une dévotion outrée, s'exprimant par jeûnes, prières et œuvres charitables. Il semblait, au moins deux fois, qu'elle attende un enfant, ce qui signifie que les relations sexuelles des époux n'ont pas cessé, pourtant, après son retour à la cour, elle passait son temps avant tout aux églises ou retirée dans son appartement.

Jusqu'à présent, la littérature attribuait les malentendus à la cour soit au déséquilibre mental de Sobieska soit à sa conviction que son mari lui était infidèle. Or Marie-Clémentine n'a jamais accusé Stuart d'adultère. Certes, elle se plaignait du fait qu'elle n'avait pas reçu de cour qui lui était due (à l'échelle microscopique de son exil), que son mari dévaluait sa position à la cour, qu'il s'entourait de favorites qui devenaient ses confidentes, qu'il ne consultait pas les décisions avec elle, même lorsqu'elles concernaient leurs enfants, et qu'à la fin il lui a refusé tout contact avec ses fils. Les sources qui n'ont pas été exploitées jusqu'à présent permettent de constater que, contrairement aux avis historiographiques précédents, les problèmes conjugaux de Marie-Clémentine ne résultaient pas du fait qu'elle a perdu le contrôle de ses émotions. Bien au contraire, Sobieska argumentait rationnellement les reproches qu'elle faisait à son mari et les reliait à la situation politique dans laquelle s'est retrouvée leur famille. Elle savait recourir à des facteurs politiques déterminants et établir des bases solides des revendications adressées à son mari. Ajoutons qu'elle est sortie victorieuse de l'épreuve. Tout en profitant d'un soutien international, elle a persuadé Jacques Stuart de céder à ses demandes, et, puis, elle est retournée dans sa famille.

Après la mort prématurée de Marie-Clémentine, ses proches ont entrepris des démarches visant sa béatification. On a ouvert l'enquête initiale (procès préparatoire) et on a procédé à une audition de nombreux témoins qui attestaient leur retour miraculeux à la santé obtenu par l'intercession de Sobieska. On a réuni ses signatures, et, à la fin, on a préparé une *positio*, dans laquelle Marie-Clémentine a été nommée Servante de Dieu.

Na frontowej stronie okładki wykorzystano portret Marii Klementyny Sobieskiej z 1733 r. pędzla Williama Mosmana. Reprodukcją dysponujemy dzięki uprzejmości Fundacji Lanckorońskich w osobie Piotra Pinińskiego, któremu składamy podziękowanie. Na tylnej stronie okładki wykorzystano podobiznę Marii Klementyny Sobieskiej autorstwa Antonia Davida. Kopię drukujemy dzięki życzliwości Domu Aukcyjnego Bonhams, któremu bardzo dziękujemy.

Redakcja
Barbara Konopka

Projekt okładki, układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Korekta
Lidia Szumigąła, Adriana Szaforz

Redaktor inicjujący
Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 30.11.2023:
Copyright © 2022 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysjamy otwartej nauce

Od 1.12.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-2591-0532>

<https://orcid.org/0000-0003-1504-9950>

Maria Klementyna Sobieska, królowa i Służebnica

Boża / Aleksandra Skrzypietz, Stanisław Jujeczka.

Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo

Uniwersytetu Śląskiego, 2022

DOI <https://doi.org/10.31261/PN.4132>

ISBN 978-83-226-4207-8

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4208-5

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 33,5. Liczba arkuszy wydawniczych: 37,0. PN 4132. Cena 119,90 zł (w tym VAT). Publikację wydrukowano na papierze offsetowym klasy III 90 g/m². Do składu użyto krojów pisma Karmina (autorstwa Veroniki Burian & José Scaglione) / Type-Together) oraz Goldy Swash EFN. Druk i oprawę wykonano w drukarni volumina.pl Sp. z o.o.

(ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin)